

25.586

2979

Թիւ 10, հրատարակութիւն «Հայկենիք»-ի

ԷԼԻԶԷ ՌԸՔԼԻԻ

ԻՍ ԵՂԲԱՅՐ ԳԻՒՂԱՑԻԻՆ

ԹԱՐԳ. ՖՐԱՆՍԵՐԵՆԷ
ՏԻԿ. ՍՕՃԻԱ. ՊԱՂՏԱՍՍՐԵԱՆ

333.3

Ռ-41

ՊՕՍԹԸՆ

«ՀԱՅՐԵՆԻՔ»-Ի ՏՊԱՐԱՆ

1910

24 JUL 2013

25.586

333.3

Q-4B

15 JAN 2010

Թիւ 10, Հրահարակոմիտին «Հայրենիք», -ի

300
1593-ՌԵ

ԷԼԻԶԵ ՌԵԲԼԻԻ

ԻՍ ԵՂԲԱՅՐ ԳԻՒՂԱՑՈՐԵ

1003
19363

ԹԱՐԳ. ՖՐԱՆՍԵՐԷՆԷ
ՏԻԿ. ՍՕՖԻԱ ՊԱՂՏԱՍՍՐԵԱՆ

ՊՕՍԹԸՆ
«ՀԱՅՐԵՆԻԿ», -ի ՏՊԱՐԱՆ
1910

7924

ԷԼԻՁԷ ՌԸՔԼԻԻ

Ե Ի

ԻՐ ԸՆԿԵՐԱՅԻՆ ԸՄՐՈՒՆՈՒՄՆԵՐԸ

Հեղինակաւոր գիտնական մը և թափանցող մտքով օժտւած ընկերաբան մը: Ահա՛, երկու բառով, էլիզէ Ռըքլիւի պատկերը:

Քիչ մը հեռուն ընթերցողը պիտի գտնէ անոր փրօփականտի գրքոյկներէն մէկին — «Իմ եղբայր գիւղացիին» — թարգմանութիւնը: Նախ քան այդ ընթերցումը՝ օգտակար պիտի ըլլար հոս ներկայացնել այդ նշանաւոր դէմքը՝ վեր հանելով անոր ընկերական ըմբռնումներու ընդհանուր գիծերը և տալով հակիրճ ծանօթութիւններ անոր կենսագրականին վրայ:

Ծնած է 1830-ին Ֆրանսա ու մեռած երեք տարի առաջ: Իր ազատասիրութիւնը և հանրապետական գաղափարները պատճառ կը դառնան որ ձգէ ան Ֆրանսան 1851-ին: Կը ճամբորդէ Եւրօպա և Ամերիկա ու 6-7 տարի յետոյ կը վերադառնայ Ֆրանսա, ուր կ'աշխատակցի չատ մը հանդէսներու և թերթերու, կը հրատարակէ չատ մը ուսումնասիրութիւններ և, վերջ ի վերջոյ՝ բռնակալութեան հանդէպ իր ունեցած զգւանքի խոյանքին մէջ, կը յարի Մէլ-Լաբայ-Լաբայ-Լաբայ:

Փարիզի պաշարման ժամանակ կը ծառայէ ազգային պահանջներու բանակին մէջ և այդ պահուն կ'ընդգրկէ Համայնքի (Commune) կուսակցութեան գործելակերպը: Սակայն կը բռնուի վէրսայլի թագաւորական բանակէն ու նախ կը դատապարտուի աքսորի, ինչ որ յետոյ կը վերածուի արտաքսումի:

Օտարութեան մէջ էլիզէ Ռեքլիւ, սակայն, անգործ չի մնար: Կը ձեռնարկէ իր «Տիեզերական Աշխարհագրութիւն» անուն հեղինակաւոր գործին, զոր կ'աւարտէ մօտ քսան տարիէն (1875-1894): Աշխարհագրութեան ուսուցչապետ կը կարգուի Պրիւսէի Նոր Համալսարանին մէջ:

Էլիզէ Ռեքլիւի ընկերային ու իմաստասիրական վարդապետութիւնը կը պատկերանայ իր «Բնաշրջում և Յեղաշրջում», — Evolution et Révolution — գրքին մէջ, զոր հրատարակած է 1898 ին:

Էլիզէ Ռեքլիւ իր այդ գործին մէջ կը ջանայ ցոյց տալ թէ Բնաշրջութիւնը և Յեղափոխութիւնը երբեք իրարու չեն հակասեր: Ընդհակառակը պէտք է անոնք նկատուին միեւնոյն երևոյթին երկու յաջորդական շրջանները: Բնաշրջումը կ'ը կանխէ յեղաշրջումին, ու այս վերջինն ալ իր կարգին նոր բնաշրջումի մը, որ մայրն է ապագայ յեղաշրջումներու:

Ինչպէս որ գործը կը յաջորդէ գործելու կամեցողութեան, չէ որ, հարկաւորաբար յեղափոխութիւնն ալ յաջորդելու է բնաշրջումին: Մէկը միւսը իրարմէ իրենց երևումին ժամանակովն է որ միայն կը տարբերին: Թո՛ղ փըլ-փըլկած հիւթեր հեղեղատի մը ընթացքը կասեցնեն. ջուրը տակաւ առ տակաւ կը հաւաքուի

արգելքին վերեւ և լիճ մը կը կազմուի դանդաղ բնաշրջումով մը. յետոյ յանկարծ վարի թումբին մէջ ընդմիջում մը պիտի կատարուի, ու քանի մը անկիւնը պատճառ պիտի դառնայ անոր կործանումին. պատենչը պիտի առետարուի ու թգնօրէն ու լիճը գատարկանալով պիտի վերածուի հեղեղատի: Նիւթի իւրաքանչիւր վերափոխում, գաղափարական իւրաքանչիւր իրականացում կը հակադրուի միջավայրին անտարբերութենէն՝ փոփոխութեան շրջանին իսկ, և նոր երևոյթը առաջ պիտի գայ այդքան աւելի խոշոր ճիգով կամ գորաւոր ոյժով մը, որքան մեծ է անոր արտայայտութեան արգելչ պատճառը: Հէրտէր խօսելով Ֆրանսական յեղափոխութեան վրայ այդ բանը արդէն ըսած է. «Սերմը կ'իյնայ հողին մէջ, երկար ատեն ուն կը թւի մեռած ըլլալ. յետոյ յանկարծ ան կը բուսնի, կ'երկնցնէ իր ծիլը, կը շարժէ գինքը ծածկող կարծր հողը, բռնութիւն գործ կը դնէ թշնամի կաւին դէմ, ու ահաւասիկ ան տունկ կը դառնայ, որ կը ծաղկի և կը հասցունէ իր պտուղը»:

Բարեշրջական իտէալը և յեղափոխական նպատակը հետեւեալ կերպով կ'ըմբռնէ Էլիզէ Ռեքլիւ. «Կեանքի պայմաններն են իսկապէս որ կը թելադրեն հիմնական բաղձանքը: Այդպէս անքան ու հեծեծանքները որ կը լսուին գիւղին խոհիթներէն, քաղաքներու ընդերկեայ բնակատեղիներէն ու մառաններէն, մեզի կը կրկնեն անդադար. հոգ արգիլ է: Ուրիշ ամէն հայեցակէտ կը գլի ու երկրորդական կը դառնայ՝ բոլոր էականերու նախանհրաժեշտ պէտքի հաւաքական այս արտայայտութեան առջև»:

Աստիճանաւոր բարելոցումը կամ յեղաշրջումը պէտք է ուրեմն նախ ձգտին այս պէտքեր գոհացումին, ու է. Ռեքլիւ կը կարծէ որ ճամբայ ելած ենք ու կը դիմենք հետզհետէ դէպի այն ամբողջութիւնը «խաղաղ կամ բռնի փոփոխութիւններու, զոր նախապէս կոչած են ընկերական յեղափոխութիւն» և որ պիտի կայանայ մանաւանդ մարդոց և իրերու բռնապետական իշխանութիւնը և հաւաքական աշխատանքի արտադրութիւններու անհատական յափշտակումը կործանելուն մէջ»

Տիկ. Ս. Պ.

Փարիզ, 1910

ԻՍ ԵՂԲԱՅՐ ԳԻՒՂԱՅԻՆ

«Ծի՛շտ է արդեօք», կը հարցնես դու ինձ, «ծի՛շտ է թէ քու ընկերներդ, քաղաքներու բանւորները, կը մտածեն ինձմէ յափշտակել հողը, այդ քաղցր հողը, զոր կը սիրեմ ես և որ ինծի հաց կուտայ, թէ և շատ դժւարութեամբ, իրաւ է, սակայն և այնպէս կուտայ»:

Նա սնուցած է հայրս և հօրս հայրը և, թերեւ, գտնեն այնտեղ քիչ մը հաց զաւակներս ալ: Ծի՛շտ է որ դու կ'ուզես ինձմէ առնել հողը, վտարել զիս հիւղակէս և փոքրիկ պարտէյէս: Իմ դաշտը ուրեմն ինծի այլևս չպիտի պատկանի»:

Ո՛չ, եղբայր, այդ բոլորը սխալ է: Քանի որ դու կը սիրես հողը և կը մշակես զայն, քեզ է որ իրապէս կը պատկանին անոր հունձքերը: Դու ես որ կը գոյացնես այդ հացը. քեզմէ, քու բախտակից կնոջմէդ, քու զաւակէդ, որ սերած ձեր միութենէն, ձեզմէ առաջ ո՛չ ոք իրաւունք ունի անկից ուտելու: Պահէ՛, ամենայն հանգստութեամբ, դաշտերդ, պահէ բահդ ու արօրդ կարծր երկիրը փորելու համար: Ոչինչ աւելի ներհական է քան քու աշխատանքը, և հազար անգամ անիծէ այն մարդը որ պիտի ուզէ՝ քու այնքան ճիգերով սնուցիչ դարձուցած այդ հողը քեզմէ կորզելու:

Բայց ինչ որ ես կ'ըսեմ քեզի՝ չեմ ըսեր ուրիշներուն, որոնք կը հաւակնին հողագործ ըլլալ առանց սակայն զայդ իսկապէս ըլլալու: Ո՞վ են այդ ինքնակոչ աշխատաւորները, հողը պարարտացնողները: Մէկը ծնած է մեծ տանուտէր: Երբ զայն գետեղեցին իր օրօրոցին մէջ՝ փաթթւած նրբատեսիլ և փափկահուս մետաքսեղէններու և բրդեղէններու մէջ, քահանան, օրէնսգէտը, նոտարը և ուրիշ անձնաւորութիւններ եկան ողջունելու նորածինը՝ իբր ապագայ հողատէր մը: Շողոքորթներ, մարդիկ ու կիներ, ամէն կողմէ փութացին անոր ընծաներ բերելու, արծաթապատ հագուստեղէններ, ոսկեկուռ ակաւաճիփկներ: Այն պահուն երբ զայն կը գեղունին պարգևներով, պաշտօնեաներ մեծ գրքերու մէջ կ'արձանագրէին թէ այդ մանուկը ունի հոս ակեր, հոն առակներ, աւելի հեռուն անտառներ, դաշտեր և մարգագետիններ, յետոյ ուրիշ կողմեր՝ պարտէզներ և դարձեալ ուրիշ մարգագետիններ, ուրիշ պուրակներ և ուրիշ արօտավայրեր: Ան ունի նոյնպէս կալւածքներ լեռան մէջ, ունի նոյնպէս տափարակին մէջ. հողին տակն իսկ տէր է ան ահագին հանքերու, ուր մարդիկ կ'աշխատին հարիւրներով կամ հազարներով: Երբ ան իր հասակը առնէ, մեծ մարդ դառնայ, գուցէ օր մը երթայ այցելել այն ամէն տեղերը, զոր ժառանգեց իր մօր արգանդէն ելլելու պահուն. թերևս նոյնիսկ այդ բոլորը տեսնելու նեղութիւնն ալ չուզէ յանձն առնել. բայց նա քաղել պիտի տայ և ծախել անոնց արտադրութիւնները: Ամէն կողմէ՝ ճամբաներով և երկաթուղիներով, գետերէն նաւակներով և ովկիանոսի վրայ նաւ-

րով, անոր պիտի բերեն իր հողերու եկամուտներէն գոյացող դրամը լեցուն մեծ պարկերով: Լա՛ւ ուրեմն, երբ մենք ըլլանք ուժին տէրը, պիտի թողնուինք որ մարդկային քրտնաջան աշխատութեան այդ արդիւնքները մնան ժառանգի երկաթեայ զանձին մէջ: Պիտի յարգենք արդեօք սեփականութեան այսպիսի իրաւունք մը: Ո՛չ, բարեկամներս, այդ բոլորը մենք կ'իւրացնենք: Մենք կը պատռենք այդ թուղթերը և ծրագիրները, մենք կը կոտորենք այդ դրդեակներու դռները, մենք կը դրաւենք այդ հողը: «Աշխատէ՛, եթէ կ'ուզես ուտել» կ'ըսենք մենք այդ կարծեցեալ հողագործին: «Այդ բոլոր հարստութիւններէն դու այլևս ոչինչ ունիս»:

Կայ ատոր կուշտը այն միւս հողատէրը, որ թէև աղքատ ծնած՝ բայց հարստացած է ուղղամտօրէն կամ խարդախութեամբ: Նա ափ մը հող չունէր, ուր կարենար գլուխ դնել, բայց գիտցաւ շահագործութեամբ կամ խնայողութեամբ, տէրերու կամ բախտի շնորհիւ, ձեռք բերել անսահման տարածութիւններ, զոր հիմա կը շրջափակէ պատւարով: Ու կը հնձէ հոն՝ ուր բնաւ չէ ցանած. կ'ուտէ և իր ճանկը կ'անցնէ այն հացը, որ ուրիշ մը շահած է իր աշխատանքով: Պիտի յարգենք մենք արդեօք այդ երկրորդ սեփականատէրը, այդ հարստացողը՝ որ բնաւ իր հողը չի մշակեր, բայց զայն հերկել կուտայ գերի ձեռքերով և որ զայն իրենը կ'անւանէ: Ոչ, այդ երկրորդ սեփականութիւնն ալ մենք չենք յարգեր, ո՛չ աւելի քան առաջինը: Այստեղ դարձեալ, երբ մենք պէտք եղած ուժը ունենանք, կուգանք մեր ձեռքը առնելու

այդ հողագետինները և ըսելու ինքզինքը անոր տէր կարծողին. «Հեռացիր չտե՛ս: Քանի որ դու կրցար աշխատիլ, շարունակէ՛: Դու պիտի ունենաս այն հացը զոր քու աշխատանքը քեզի պիտի տայ: Բայց այն հողը՝ զոր ուրիշները կը մշակեն այլևս քեզի չի պատկանիր: Դու հացիդ տէրը չես այլևս:»

Այսպէս, պիտի առնենք այդ հողը, այո՛ զայն պիտի առնենք անոնց ձեռքէն, որոնք անոր տիրացած են, բայց զայն չեն մշակեր, վերադարձընելու համար անոնց, որոնք զայն կը մշակեն, և անոնց՝ որոնց արգելւած էր այդ հողին դըպչելու: Սակայն և այնպէս, ատիկա այն նպատակով չէ որ այս վերջինները իրենց կարգին կարողանան շահագործել ուրիշ դժբախտներ: Հողի այն չափը՝ զոր ունենալու իրաւունքն ունին անհատը, ընտանեկան խումբը կամ բարեկամական համայնքը, բաժին ինկած ըլլալու է իրենց անհատական կամ հաւաքական աշխատութեան համեմատութեամբ: Այն վայրկեանէն երբ հողի հատւած մը անոնց մշակելու կարողութեան սահմանէն դուրս կ'անցնի, այդ մարդիկը ո՛չ մէկ բնական իրաւունք չունին այդ աւելորդ կտորը պահանջելու. այդ վերջինին գործածելու իրաւունքը կը պատկանի ուրիշ աշխատաւորներու: Անհատներու և խումբերու մշակութիւններու միջև սահմանագիծ կ'որոշուի տարբեր կերպով մը, համաձայն արտադրութեան պահանջին: Այն ինչ որ դու կը մըշակես, եղբայրս, քուկդ է, ու մենք քեզի պիտի օգնենք զայն քեզի համար պահելու՝ մեր աշխատութեան տակ գտնւած բոլոր միջոցներով. իսկ ինչ որ դուն չես մշակեր, այդ ուրիշ մէկ

ընկերի հաւար է: Տեղ տո՛ւր անոր: Նա ալ պիտի յաջողի իրեն բաժին ինկած հողը արգասաւոր դարձնելու:

Բայց եթէ դուք, մէկդ և միւսդ, իրաւունք ունիք հողագետին մը, արդեօ՞ք առանձնացած մնալու անխոհեմութիւնը կ'ունենաք: Մինակ, բոլորովին մինակ, տկար գիւղացի հողագործը չափացանց թոյլ է միաժամանակ կուելու թէ՛ ագահ բռնութեան և թէ՛ չարամիտ հարստահարիչին դէմ: Երբ նա ապրելու կը յաջողի, ատիկա կամեցողութեան հրաշքի մը շնորհիւն է: Պետք է որ ան յարմարի եղանակի բոլոր քմահաճոյքներուն և ինքզինքը ենթարկէ հազար առթիւ կամաւոր չարչարանքի:

Թո՛ղ սառնամանիքը ձեզքէ քարերը, թո՛ղ արեւը այրէ ու խամրէ, թո՛ղ անձրեւը թափի առատօրէն կամ քամին ոռոյնայ, նա միշտ իր գործին վրայ է. թո՛ղ հեղեղը խղդէ իր հունձքերը, թո՛ղ տաքը զանոնք խանձէ, նա տխրօրէն կը քաղէ ինչ որ կը մնայ և որ հազիւ հազ պիտի բաւէ զինքը սնուցանելու համար: Երբ կը հասնի ցանքի օրը, նա կը հանէ իր բերնէն սերմը, զայն հերկւած հողին մէջ նետելու համար: Իր յուսահատութեան մէջ իրեն կը մնայ դժնդակ հաւատքը. այդչափ անհրաժեշտ խեղճ հունձքի մէկ մասը նա կը զոհէ այն յոյսով թէ՛ խիստ ձմեռէն, նենգաւոր դարունէն և կիցիչ ամառէն վերջը, ցորենը պիտի հասուննայ սակայն և այնպէս պիտի կրկնապատկէ, եռապատկէ սերմնացուն, և թիրեւս զայն տասնապատկէ ալ: Որպիսի՞ ուժգին սէր կը տածէ ան դէպի այդ հողը, որ զինքը աշխատանքով ա՛յդքան կը պարտասէ, երկիւղով ու յուսախաբութիւններով ա՛յդքան

կը տանջէ, և զայն հրճանքով ա'նքան կը լնու, երբ ցօղունները կը ծփան լեցուն հասկերով: Ո՛չ մէկ սէր այնքան ուժեղ է, որքան գիւղացիին սէրը հողին համար, զոր նա կը հերկէ և կը սերմանէ, ուրկից նա ծնած է և ուր նա պիտի դառնայ: Եւ սակայն, ի՛նչքան թըշնամիներ գայն կը շրջապատեն և կը նախանձին այն հողին զոր ունի ան և կը պաշտէ գայն: Հարկահաւաքը տուրք կը դնէ անոր արօրին վըրայ և կ'առնէ անոր ցորենի մէկ մասը. վաճառականը կ'իւրացնէ անոր մէկ ուրիշ մասը. ցորենը փոխադրելու համար երկաթուղին ևս կը շահագործէ զայն: Ամէն կողմէ կը խաբւի ան: Եւ որքան ալ մենք պոռանք, կանչենք. «Մի վճարեր տուրքդ, մի վճարեր հասոյթէդ», նա կը վճարէ սակայն և այնպէս, որովհետեւ մինակ է, որովհետեւ վստահութիւն չունի իր դրացիներուն վըրայ, կայւածատէր կամ մշակ, և չի համարձակիր դիմել անոնց համերաշխելու համար: Ստորուկ կը պահէին անոնք, թէ՛ ինքը և թէ ուրիշները, երկիւղի և անմիաբանութեան շնորհիւ:

Ծիշտ է որ՝ եթէ միեւնոյն նահանգի բոլոր գիւղացիները ըմբռնած ըլլային թէ միութիւնը ո՛րքան կրնայ անեցնել անոնց ուժը հարստահարողին դէմ, անոնք երբեք չպիտի թողնէին որ բնաջինջ ըլլային նախնական ժամանակներու համայնքները, «բարեկամական խումբերը», ինչպէս կը կոչւին Սերպիոյ և ուրիշ սլաւական երկիրներու մէջ: Այդ ընկերակցութիւններու հաւաքական սեփականութիւնը չէ՛ բաժնւած անթիւ մասերու ցանկապատներով, թումբերով

և խրամատներով: Ընկերակիցները տեղի չունին վիճելու՝ գիտնալու համար թէ ակօսին աջ կամ ձախ կողմը բուսած հասկ մը իրենցն է իրապէս: Ընկերներու փոխադարձ շահերը կարգադրելու համար չկան ո՛չ դատարան, ո՛չ փաստաբան և ոչ ալ նօտար: Հունձքէն ետքը, նոր մշակումի ժամանակէն առաջ, կը հաւաքւին անոնք ընդհանուր գործերու մասին վիճաբանելու համար: Այն երիտասարդը՝ որ ամուսնացեր է, այն ընտանիքը՝ որ բազմացեր է զաւակով մը կամ որուն մէջ մտած է հիւր մը, կը բացատրեն իրենց նոր վիճակը և կ'առնեն աւելի լալն բաժին մը ընդհանրական ստացածքէն՝ իրենց աւելի մեծ պէտքերուն գոհացում տալու համար: Այդ ատեն կը սահմանափակեն կամ կ'ընդլայնեն հողի տարածութեան սահմանները կամ անդամներու համեմատութեամբ, և իւրաքանչիւրը կ'աշխատի իր դաշտին մէջ, երջանիկ զգալով ինքզինքը հաշտ ապրելուն համար այն եղբայրներուն հետ, որոնք կը վաստակին, իրենց կարգին, ամէնքին պէտքերուն չափով բաժնւած հողին վրայ: Հարկադրիչ պարագաներու մէջ, ընկերները միմիանց կ'օգնեն, օրինակ, հըրդեհ մը այսինչ հիւղակը լափած է, բոլորը կը շտապեն զայն վերականգնել. ջուրի հեղեղ մը աւերած է դաշտի մէկ մասը, կը պատրաստեն փլաւողին ուրիշ մը: Համայնքին հօտերը անձ մը միայն կարած է, և իրիկունը՝ ոչխարները, կովերը կը բռնեն իրենց փարախին ճամբան առանձ առաջնորդելու: Համայնքը միանգամայն ամենքին և իւրաքանչիւրին սեփականութիւնն է:

Այո, բայց համայնքը, ինչպէս նաև անհա-

տը, չատ տկար է եթէ առանձնացած մնայ: Չունենայ թերևս անիկա բաւական հող զայն կազմողներու ամբողջութեան համար, և բոլորը պէտք է այդ պահուն անօթութենէ տանջւին: Գրեթէ միշտ կը պատահի որ համայնքը բնականաբար վէճի բռնեւած ըլլայ իրմէ հարուստ հողատէրի մը հետ, որ կը հաւակնի տէրը ըլլալ այս կամ դաշտին, այսինչ անտառին կամ այնինչ մարգագետինին: Իր դիմադրութեան մէջ՝ համայնքը ընդհուպ յաղթութիւնը պիտի տանէր առանձնացած անհատին դէմ, եթէ սակայն հողատէրը մինակ ըլլար: Բայց այդ վերջինը մինակ չէ. իր կողմը ունի գաւառապետը և ոստիկանապետը, կառավարութիւնը ամբողջովին իր օրէնքներով և բանակով: Ի հարկին՝ ան իր տրամադրութեան տակ ունի թնդանօթը, շանթաւարելու համար անոնք որոնք կ'ուզեն իրմէն առնել կռիւ առարկայ եղող հողը:

Այսպէս համայնքը պիտի կրնայ հարիւր անգամ իրաւունք ունենալ, բայց ընդհակառակը՝ նա գորաւորներէ անիրաւ նկատելու բոլոր հաւակնութիւններն ունի: Եւ զուր տեղը մենք պիտի պոռանք անոր, ինչպէս պիտի պոռայինք առանձնապէս տուրքի ենթարկւածի մը. «Տեղի մի՛ տար», նա ալ պէտք է տեղի տայ, զոհ իր առանձնացումին և տկարութեան:

Դուք, ուրեմն, բոլորդ շատ տկար էք, պըղտիկ կալածատէրներ, ըլլա՛ք առանձին, կամ համայնքներով միացած, դուք շատ տկար էք ամէն անոնք դէմ, որոնք կ'ուզեն ձեզի տկարացնել. այդ հող յափշտակողներու դէմ՝ որ չեն կամենար ձեզի ունենալու փոքրիկ հողաբաժինը. այդ կառավարիչներու դէմ՝ որոնք ամէն

ճիգ կը թափեն անոր ամբողջ արդիւնաբերութիւնը իւրացնել: Եթէ դուք չգիտնաք միանալ՝ ո՛չ միայն անձ անձի և համայնք համայնքի հետ, այլ նոյնպէս երկիր երկրի հետ, բանւորական միջազգային մեծ ընկերակցութեան մը մէջ, շուտով դուք պիտի բախտակից դառնաք այն միլիօնաւոր և միլիօնաւոր մարդոց, որոնք արդէն զրկւած են ցանքի և հունձքի ամէն իրաւունքներէ, և որոնք կ'ապրին օրավարձի գերութեան մէջ, գործ ճարելով միայն այն ատեն՝ երբ գործարանատէրը կամ կալածատէրը պէտքը կը գգան գործ տալու անոնց. այսպէս միշտ ստիպւած կը մնան անոնք մուրատ հազար ու մէկ ձեռն տակ, երբեմն խոնարհաբար գործ խնդրելով, երբեմն ալ նոյնիսկ ձեռք երկարելով չնչին օգնութիւն մը աղերսելու համար: Անոնք զուրկ են հող ունենալէ, վաղը դուք ալ կրնաք նոյնը ըլլալ: Կայ արդեօք զգալի տարբերութիւն մը անոնց և ձեր վիճակին միջև: Սպառնալիքը արդէն գանոնք տապալած է. կը խնայէ ձեզի մէկ երկու օր տակաւին: Միացէ՛ք ձեր դժբախտութեան կամ վտանգին մէջ: Պաշտպանեցէ՛ք ինչ որ ձեզ կը մնայ և ձեռք բերէք այն ինչ որ կորսնցուցած էք:

Եթէ ոչ ձեզ սպասող բախտը սոսկալի է. որովհետեւ կ'ապրիք գիտական և մէթոտի դարի մը մէջ՝ և մեր հակառակորդները, որոնց կը ծառայէ լիմիազէտներու և գիտնականներու բանակը, ձեզի համար կը պատրաստեն ընկերական կազմակերպութիւն մը, ուր ամէն ինչ կարգաւորւած ըլլայ՝ ինչպէս արհեստանոցի կամ գործարանի մը մէջ, ուր մեքենան պիտի վարէ ամէն բան, նոյնիսկ մարդիկ, ուր այս վերջինն

րը պիտի դառնան հասարակ անիւներ, որ պիտի փոխւին հինցած երկաթի մը պէս, երբ անոնք մտածեն տրամաբանել և կամենալ:

Այդպէսով է որ ամերիկեան Արեւմուտքի մեծ ամալուծիչներուն մէջ շահադիտական ընկերութիւններ, լաւապէս բարեկամացած կառավարութեան հետ, ինչպէս այն բոլոր հարուստները, կամ անոնք, որոնք յոյս ունին հարուստանալու, ստացած են շահագործելու արտօնութիւնը արգասաբեր և ընդարձակ հողերու և անոնցով կը կազմեն արմտիքի գործարաններ՝ աշխատցնելով մարդիկը չարաչարօրէն և գործածելով իրենց դրամագլուխները: Կան դաշտեր որ ամբողջ նահանգի մը տարածութիւնը ունին: Այդ ընդարձակ տարածութիւնը կը յանձնւի կրթւած, փորձառու և հլու մշակի, ինչպէս նաև վաճառականի յատկութիւններով օժտւած զօրավարի պէս մէկու մը, որ ճարպիկ է գնահատելու արհեստին մէջ՝ հողերու և մրկանունքներու արտադրիչ ոյժը, իր ճշմարիտ արժէքով: Մեր այդ մարդը կը հաստատուի իր հողին կեդրոնը՝ յարմար տան մը մէջ: Նա ունի իր տրամադրութեան տակ հարիւր արօր, հարիւր ցանքի և նոյնքան հունձքի մեքենայ, քսան ցորենահատ գործիք, յիսուների չափ վաղօններ, կապւած շարժիչներու, որ կ'երթան ու կուգան անդադար՝ երկաթեայ գծերու վրայ՝ դաշտի կայարանին և ամենամօտ նաւահանգիստին միջև, որուն նաւամատոյցներն ու նաւերն ևս իրեն կը պատկանին: Հեռախօսի ցանց մը կը կապէ անոր տունը կալւածի բոլոր շէնքերուն հետ. հսկիչին ձայնը կը լսուի ամէն տեղ. ան ականջ կուտայ ամէն աղմուկի, աչք՝ ամէն գոր-

ծի. ոչինչ կը կատարուի առանց իր հրահանգի և հեռու իր հսկողութենէն:

Եւ ի՞նչ կը դառնայ բանագործը իր ցանցին այդքան լաւ կազմակերպւած այդ միջավայրին մէջ: Մեքենաներ, ձիեր և մարդիկ կը գործածուին միեւնոյն եղանակով. անոնք նկատւած թիւերով հաշւուած ուժեր, զոր պէտք է գործածել ամենաօգտակար կերպով՝ ի նպաստ տիրոջական շահերուն, կարելի եղածին չափ մեծ արտադրութեամբ մը և ամենափոքր ծախքով: Ախոռները, այն ձևով են շինւած, որ կենդանիները շէնքէն գուրս ելլելնուն պէս՝ սկսին փոքրել բազմաթիւ քիւմեթներու երկարութիւնով ակօսներ, մինչև դաշտին ծայրը: Անոնց քայլերուն իւրաքանչիւրը հաշւուած է, իւրաքանչիւրը շահ մը կը բերէ տիրոջը: Նոյնպէս գործաւորներու բոլոր շարժումները կանոնաւորւած են ընդհանուր ննջարանէն դուրս ելլելուն պէս: Հոն ո'չ կանայք և ո'չ ալ տղաք կրնան գալ համբոյրով մը կամ գուրգուրանքով մը գործը խանգարելու: Աշխատաւորները բաժնւած են խումբերու, ունենալով իրենց յիսնապետները, հարիւրապետները և անխուսափելի լրտեսը: Պարտականութիւն դրւած է աշխատութիւնը կատարել մեթոտով և պահանջել լռութիւն շարքերուն մէջ: Մեքենայ մը աւրուածին պէս կը նետուի մէկ կողմ, եթէ անկարելի է զայն նորսգել: Ձի մը վար ինկածին և ոտքը կոտրածին պէս, անոր ականջին մէջ ատրճանակ մը կ'արձակեն և զայն քարշ կուտան դէպի մատուռը: Մարդ մը՝ աշխատանքին ծանրութեան տակ կ'ընկճուի, կը կոտորի խնոր մէկ անդամը, կամ կը բռնուի տենդով, կը բա-

1003
1969

րեհաճին զայն չվերցնել անմիջապէս, բայց յամենայն դէպս զայն կը հեռացնեն. թո՛ղ մեռնի ան անկիւն մը, առանց իր հեծեծանքներով մէկը ձանձրացնելու: Մեծ աշխատութիւններու վերջաւորութեան, երբ բնութիւնը կը հանգըստանայ, կը հանգստանայ նոյնպէս և տէրը, ադատ կ'արձակէ իր բանակը: Հետեւեալ տարին նա կը գտնէ միշտ ոսկորներու և մկանունքներու բաւական քանակ մը աշխատցնելու համար, բայց հապէս պիտի զգուշանայ գործածելէ նախորդ տարւան գործաւորները: Անոնք իրենց փորձառութեամբ պիտի կարենային խօսիլ, երեւակայել թէ այնքան գիտեն որքան իրենց տէրը, հնազանդիլ ստիպողաբար և, ո՞վ գիտէ, թերեւ կապուիլ այն հողին, զոր իրենք են մշակած, և կարծել թէ անիկա իրենց կը պատկանի:

Անշուշտ, եթէ մարդկութեան երջանկութիւնը կայանար քանի մը միլիօնատէրներ ըստեղծելուն մէջ, ինպաստ անոնց կրքերուն և քմահաճոյքներուն ամբարելով գանձին մէջ՝ բոլոր ստրկացած բանւորներու վաստակով դիցւած հասոյթները, հողին այդ տեսակ գիտական շահագործումը թիապարտներու աշխատութեան հսկիչ խումբէ մը՝ պիտի ըլլար երազած իտէալը: Այդ ֆինանսական ձեռնարկներու արդիւնքները հրաշալի են, երբ շահագործութիւնը չի կործաներ ինչ որ շահագործութիւնը ըստեղծեց: Յորենի այսինչ քանակը, որ ձեռք է բերւած հինգ հարիւր մարդու աշխատանքով, կրնար յիսուն հազար հոգի կերակրել, այսինքն չնչին վարձի մը ծախքին կը համապատասխանէ բերքի ահագին արտադրութիւն մը՝ որ արտածւելով նաւային բեռնաւորումներով, կը ծախ-

ւի ձեռք բերւած արժէքին տասնապատիկ գնովը: Ժիշտ է որ եթէ ուտողներու ամբողջ բոլորովին աղքատ դառնայ, չունենալով գործ ու վարձք, ան անկարող պիտի ըլլայ գնել այդ բոլոր արտադրութիւնները և, անօթութենէ մեռնելու մահաւան դատապարտւած, չպիտի կրդնայ այլևս հարստացնել շահագործողները: Բայց ասոնք չեն զբաղիր հեռաւոր ապագայով. նախ շահի, քալել արծաթով սալայատակւած ճամբէ մը, և յետոյ կը տեսնենք. յաջորդող զաւակները թող մէջէն ելլեն: «Մեզմէ յետոյ ջրհեղեղ»:

Ահաւասիկ, ընկեր աշխատաւորներ, որ կը սիրէք դաշտը, ուր առաջին անգամ տեսաք ցորենի ծիլին գաղտնիքը, որով նա կը ծակէր հողին կարծր կոյտը, ահաւասիկ ի՛նչ ճակատագիր ձեզի կը վերապահւի: Զեզմէ պիտի խլեն ձեր դաշտն ու հունձքը, պիտի խլեն ձեր անձրեն խսկ, պիտի կապեն ձեզի ծխող և ճշող մեքենայի մը, և բոլորովին սեցած ածուխի մուրով՝ դուք պիտի ծածանեցնէք ձեր բազուկները օրական տասը կամ տասներկու հազար անգամ լծակի մը վրայ: Եւ այդ բանն է գոր պիտի անւանեն հողագործութիւն: Ու մի՛ յամենաքայլ վայրկեանին սիրաբանելու, երբ ձեր սիրտը ձեզի խօսի կին մը առնել. մի՛ դարձնէք ձեր գլուխը դէպի անցնող երիտասարդ աղջիկը. վերակացուն չի ըմբռներ որ տիրոջը գործը վընասէ:

Եթէ այս վերջինին յարմար թւի ձեզի թոյլ տալ ամուսնութիւն՝ գաւակ ունենալու համար, այդ կը նշանակէ թէ ձեզի իր ճաշակովը գտած է. դուք ունեցած կ'ըլլաք այն ստրկական յար-

մար ոգին զոր նա պիտի կամենայ ձևակերպել . դուք բաւական ինկած պիտի ըլլաք , որպէսզի ան արտօնէ որ գծուծ ցեղը շարունակէ տեւել : Այն ապագան որ ձեզի պիտի սպասէ , բանւորի , բանւորուհու կամ գործարանի տղու ապագան է այդ : Ո՛չ մէկ գերութիւն չէ չաղախած և ձևակերպած մարդկային նիւթը՝ ատկէ աւելի կատարեալ մեթոտով մը՝ վերածելու համար զայն գործիքի վիճակին :

Ի՞նչ կը մնայ մարդկային այդ տոգոյն , կըած և հիւծած էակին մէջ , որ երբեք ճարպերու , փոշիներու ու կեղտոտութիւններու օդէն զատ ուրիշ օդ չէ շնչած :

Ամէն գնով խուսափեցէ՛ք այդ մահէն , ընկերներ : Նախանձով պահեցէ՛ք ձեր հողը՝ դո՞ւք որ անկից պատառ մը ունիք . ձեր կեանքն է անիկա և կեանքը ձեր կնոջ ու զաւակներու , զոր դուք կը սիրէք : Միացէ՛ք այն բախտակից ընկերներուն որոնց հողը , ինչպէս և ձերինը , վաշխառուներ , որսորդասէրներ և սեղանաւորներ կ'ուզեն խլել : Մոռցէ՛ք բոլոր ձեր դրացիական պզտիկ ռիսերը և խմբւեցէ՛ք համայնքներու մէջ , ուր բոլոր ձեր շահերը համերաշխին , ուր իւրաքանչիւր մարդի կտոր պաշտպանւի բոլոր համայնքի անդամներէդ : Հարիւրով , հազարով , տասը հազարով , դուք արդէն շատ ուժեղ պիտի ըլլաք կալւածատէրին և իր ծառաներուն դէմ . բայց ոչ տակաւին բաւական ուժեղ՝ բանակի մը դէմ : Ընկերակցեցէ՛ք ուրեմն համայնք առ համայնք , և թո՛ղ ամէնէն տկարը տրամադրելի ունենայ ամէնքին ուժը : Դեռ աւելին կայ . կո՛չ ըրէ՛ք անոնց , որ ոչինչ ունին , քաղաքներու այն անժառանգ մարդիկներուն՝ որոնց

թերևս սորվեցուցած են ձեզի ատել . բայց զանոնք պէտք է սիրել , որովհետեւ ձեզի պիտի օգնեն պահելու համար հողը և վերստին ձեռք ձգելու համար ձեզմէ խլւածը : Անոնց հետ պիտի յարձակիք , պիտի տապալէք կալւածներու պարիսպները . անոնց հետ պիտի հիմնէք մարդկային մեծ համայնքը , ուր պիտի աշխատիք ձեռք ձեռքի տւած՝ հողը կենսաւորելու զայն գեղեցկացնելու և ապրելու համար երջանիկ այն նոյն բարի հողին վրայ , որ մեզի հաց կուտայ :

Բայց եթէ դուք այդ չընէք ամէն ինչ կորսւած է : Դուք պիտի ջնջւիք ստրուկ ու մուրացկան : «Անօթի՞ էք» , կ'ըսէր վերջերս Ալճերիոյ քաղաքապետ մը՝ խեղճ անգործներու պատգամաւորութեան մը , «Անօթի՞ էք դուք... շատ լա՛ւ , կերէ՛ք մէկդ միւսդ» :

«Ազգային գրադարան»

NL0203154

«ՀԱՅՐԵՆԻԿ»-ի Հրատարակութիւնները

1. — ԱՆԴՐՈՆԻԿԷ, զէպ յոյն յեղ. կեանքէ, Ս. Բսէնոսի, թարգմ. Ի. Ա. Երան: Գին՝ \$1.00:
2. — ԱՐՇԱԼՈՅՍ, Տրամա թիւրքահայ կեանքէն Վարդգէսի: Գին՝ 10 սէնթ:
3. — ՄՕՍՈՒՆ ԵՒ ՋՕՐԻ ԱՐՇԱԽԱՆՔՆԵՐԸ, Օննիկի: Գին՝ 10 սէնթ:
4. — ՅԵՂԱՓՈԽԱԿԱՆ ՎԻՊԱԿՆԵՐ, Միր-Հազորի: Գին՝ 5 սէնթ:
5. — ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ, Յ. Յ. Չաքմազճեանի, (մամուլի տակ):
6. — ՀԱՅՐԵՆԻԿ ԵՐԳԱՐԱՆ, Գին՝ \$2.50, Տաճկաստանի Համար զեղջւած 37.50 դրուշ:
7. — ԱՌԻՍ Ս. ՅԵՂ. ԾՐԱԳԻՐԸ, Թրգմ. Ն. Հանգոյց: Գին 10 սէնթ, Տաճկ. 2 զրուշ:
8. — ՄԻՈՒԹԵԱՆ ԿԱՄ ՀԱՄԵՐԱՇԽՈՒԹԵԱՆ ԽԸՆԴԻՐԸ, Ն. Տ. Ս. Թ.-ի: Գին՝ 25 սէնթ:
9. — ՍՕՑԻԱԼԻՉՄԸ ԵՒ ԴՐԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ, Էնրիկօ Ֆէրրիի, թարգմ. Ա. Իսրայէլեան, (մամուլի տակ):
10. — ԻՄ ԵՂԲԱՅՐ ԳՐԻՂԱՅԻՆ, Էլիգէ Ռըբել, թրգմ. Տիկ. Ս. Պաղտասարեան: Գին՝ 5 սէնթ:

Սահմալու համար դիմել՝

HAIRENIK PRESS

9 KNAPP ST.

BOSTON, MASS. (U. S. A.)